

НЕОБХІДНІСТЬ ТА ТЕНДЕНЦІЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОГО МЕХАНІЗМУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

В статті дана характеристика стану та тенденцій соціалізації господарського механізму національної економіки в сучасних умовах. Розкрито умови та напрями соціальної спрямованості інвестицій на підвищення рівня економічної безпеки.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: соціалізація господарського механізму, соціальна спрямованість інвестицій, соціальна безпека, економічна безпека, інвестиційна безпека.

Відтворення ефективної моделі соціально-орієнтованої економіки в сучасних умовах глобальних трансформацій, забезпечення на цій основі якісного економічного зростання і в цілому сталого розвитку країн як невід'ємного атрибуту загальноцивілізаційного прогресу суспільства потребують постійного удосконалення і трансформації національного господарського механізму, соціалізації його визначальних функцій. Соціальна трансформація господарського механізму покликана раціоналізувати структурні та інституціональні зрушення в економіці будь-якої країни, спрямовуючи останні у русло загальносвітових тенденцій соціалізації та гуманізації економічного розвитку, супроводжувати об'єктивні процеси динамізації макро- та мікроекономічного середовища.

Особливо значущої ваги пріоритети, потреби і необхідність соціальної спрямованості економічних реформ набувають в Україні, адже національна економіка на всьому етапі своєї пост-соціалістичної трансформації не лише не відновила свого виробничого потенціалу, а й великою мірою втратила ті ознаки соціальної держави, які були притаманні їй за радянських часів. У цьому зв'язку, проведення моніторингу соціальних змін в Україні, діагностування соціально-економічних деструкцій і дисбалансів з метою адекватного і вчасного коригування державної політики у цій сфері є актуальними, оскільки дадуть можливість оптимізувати соціальну трансформацію внутрішнього господар-

ського механізму і мобілізувати необхідні для цього ресурси та капітал.

Пришвидшена динаміка макроекономічних індикаторів суспільного розвитку у нашій країні, яка спостерігається уже майже десятиліття, великою мірою не виявляє суттєвих соціальних трансформацій національного господарського механізму, про що свідчать відсутність позитивних і якісних змін в економічному зростанні, недосконале інституціональне середовище, неефективна модель соціальної політики, відносно низькі показники міжнародних рейтингів України тощо.

Із вищенаведеного слідує, що стратегічно важливим завданням для України у контексті досягнення високого конкурентного статусу країни та забезпечення високих життєвих стандартів у країні є опанування науково-технологічною моделлю розвитку. Для цього існують такі об'єктивні передумови, як наявність визнаних у світі власних наукових шкіл та унікальних технологій, здатних забезпечити розвиток високотехнологічного виробництва світового рівня. Лише шляхом повноцінної розбудови національної інноваційної системи в Україні будуть створені реальні передумови для радикального оновлення технологічного рівня виробництва, підвищення продуктивності праці і, як наслідок, помітних соціальних трансформацій господарського механізму.

Вихід національної економіки зі структурної та інноваційної криз, елімінування наслідків негативного впливу сучасної глобальної фінансової кризи та розгортання світової економічної рецесії, ендогенна стабілізація ринкової кон'юнктури із мінімальними соціальними втратами можливі лише на основі стратегії нарощення міжнародної конкурентоспроможності країни, важливим інструментом якої є антициклічне регулювання національної економіки. Як свідчить світовий досвід, за умов відкритості економіки можливості якісного економічного зростання нарощуються за рахунок інноваційних конкурентних переваг на стадіях експансії з подальшим їх використанням у періоди рецесій та шляхом формування стратегічного запасу технологічної міцності країн, що є також закономірним наслідком реалізації збалансованої антициклічної політики. Країни з динамічним розвитком науки і технологій та ефективним механізмом комерціалізації їх результатів подовжують тривалість періоду економічних експансій відносно економічних рецесій через, по-перше, вміння оперативно діагностувати та ефективно реагувати на коливання ринкової кон'юнктури за допомогою застосування широкого інструментарію антициклічної політики; по-друге, формування запасу техно-

логічної міцності держав, який дозволяє у мінімально можливих термінах нейтралізувати негативні кризові явища в економіці. З іншого боку, під час кризи завжди здійснюються великі відкриття, тому держава не має права скорочувати програми розвитку науки та інновацій, що є ефективним інструментом антициклічного регулювання економіки у довгостроковому періоді. Інноваційний розвиток України тепер можливий як ніколи раніше й уряд не повинен втратити цей шанс, а використовувати його для інноваційного прориву.

Стратегічним напрямом антициклічного регулювання національної економіки має стати якісна інституціоналізація господарського механізму в країні. Це сприятиме формуванню передбачуваних «правил гри», ефективному застосуванню економічних та законодавчих методів регулювання ділової активності, пришвидшенню передавальних механізмів від впровадження до практичної реалізації заходів у монетарній, фінансовій, соціальній сферах. Доцільним є також створення в Україні спеціалізованих дослідницьких інститутів, подібних до Національного бюро економічних досліджень у США або Центру досліджень економічної політики в ЄС, які займалися б на офіційному рівні проблемами стабілізації макроекономічної кон'юнктури, ідентифікацією і датуванням економічних циклів, їх діагностикою і фіксацією поворотних точок, розробкою механізму антициклічної політики.

Враховуючи, що політика стабілізації економічних циклів в умовах трансформаційної економіки не може покладатись на ту реакцію, яка мала би місце за умов високорозвиненої ринкової системи, вважаємо, що механізм антициклічного регулювання в Україні в першу чергу має формуватися на засадах ендогенного реагування національної економіки на коливання ринкової кон'юнктури за допомогою вмонтованих стабілізаторів. Так, проведені нами дослідження показали, що у країнах високого конкурентного статусу, автоматичні фінансові стабілізатори погашають значні макроекономічні коливання і тим самим забезпечують мінімальні втрати від економічних циклів. Передбачається, що будь-яке збурення в економіці має бути вчасно зафіксоване, і якщо стабілізатори не повернуть економічну систему у рівноважне положення, лише тоді повинна прослідувати реакція уряду країн у формі дискреційного впливу.

У свою чергу, ефективність політики автоматичної фінансової стабілізації визначається такими основними факторами, як питома вага державного сектору економіки, прогресивність системи

оподаткування, загалом розвиток фіскальної системи. З огляду на перелічені чинники, можна констатувати, що перспективи антициклічного регулювання на засадах автоматичних фіскальних стабілізаторів в Україні поки є невеликими. По-перше, незважаючи на відносно високі показники державних видатків у ВВП країни, їх соціальна складова, яка доповнює рівень особистих доходів населення, поки є незначною. Держава повинна зберегти принаймні існуючий рівень соціальних трансфертів у країні і забезпечити належні соціальні компенсації громадянам у випадку ймовірного масового безробіття в країні, якщо кризова економічна ситуація поглиблюватиметься. За наявного контролю інфляційних процесів вони дозволять підвищити циклічну чутливість окремих складових державного бюджету, що сприятиме через механізм формування та перерозподілу доходів нарощуванню сукупного внутрішнього попиту, формуванню на цій основі автоматичних важелів фіскальної стабілізації.

Для досягнення високих показників ефективності автоматичних фіскальних стабілізаторів в Україні у перспективі визначальну роль відіграватимуть удосконалення податкової системи, її переорієнтація, перш за все, на активізацію інвестиційного попиту, інноваційних процесів, зайнятості. Якщо розглядати фіскальні стабілізатори у розрізі соціальних трансфертів (як видаткової складової бюджету) та податків, які справляються з доходів громадян, прибутків корпорацій, нараховуються на додану вартість (які формують доходи бюджету), то саме податковий стабілізатор, за оцінками зарубіжних вчених, найбільше здатний регулювати коливання ділової активності; його висока ефективність у розвинених країнах Заходу визначається насамперед прогресивністю і, водночас, оптимальністю діючої системи оподаткування.

В сучасних умовах механізм економічної безпеки, реалізуючись через механізм інвестиційного партнерство, став чинником сприяння соціальної спрямованості інвестицій. У цьому сенсі в економіці і суспільстві відбувається збільшення витрат на розвиток людського потенціалу та соціальної інфраструктури. При цьому інвестиції у соціальну сферу збільшуються швидше, ніж капітальні вкладення в засоби виробництва.

Характеризуючи соціально орієнтовані інвестиції, необхідно відзначити наступні моменти. По-перше, важливість даного роду інвестицій визначається тим, що вони спрямовуються насамперед у сферу послуг і сервісний сектор економіки, де частка зайнятих з кожним роком збільшується, а в суспільстві постіндустріального типу складає переважна більшість економічно активного насе-

лення. По-друге, в результаті дефіцитності бюджету, що спостерігається і в економічно розвинутих країнах, і пов'язаного з ним скорочення державних витрат на соціальний розвиток, велика частина інвестицій спрямовується на основі конкуренції приватним сектором економіки. По-третє, даний вид інвестицій відрізняється капіталомісткістю. По-четверте, практично всі бюджетні засоби, що спрямовуються на соціальний розвиток, не є з фінансової точки зору вигідними, тому при розрахунках ефективності соціальних проектів найчастіше орієнтуються на одержання соціального ефекту. По-п'яте, доступ до результатів (благ) від соціальних інвестицій не залежить від платоспроможності члена суспільства.

Однією з ознак змін в об'єктах і напрямках інвестиційної діяльності служить бурхливий розвиток ринку соціальних інвестицій. Процесу прийняття інвестиційних рішень, названого соціально відповідальним інвестуванням, приділяється усе більше і більше уваги. У рамках даного процесу, поряд із класичним фінансовим аналізом, враховуються соціальні й екологічні наслідки інвестицій, причому нерідко останнім належить основна роль при прийнятті яких-небудь управлінських рішень.

Інвестиції у соціально-економічну безпеку служать запобіганню негативних явищ соціального характеру, таких як безробіття, рання смертність і суїциди, погіршення стану здоров'я, пияцтво, наркоманія, дитяча безпритульність, злочинність, техногенні катастрофи, інвалідність на виробництві, дорожньо-транспортні випадки. Зазначені явища не тільки несуть соціальну напруженість, але і знижують ефективність економіки, тому що вимагають великих витрат на компенсацію збитку, заподіяного ними. Дані небезпеки пов'язані не тільки з прямим збитком, наприклад, з руйнуванням будинків і споруд у результаті промислової аварії на виробництві і загибеллю людей у працездатному віці. Значний також непрямий збиток — зниження інвестиційної активності внаслідок погіршення інвестиційного клімату в регіоні і формування несприятливої соціальної ситуації.

Здійснення інвестиційних проектів викликає деякий соціальний ефект, за яким і визначається ця соціальна складова у загальному економічному ефекті — коефіцієнт соціальної складової виробничих (фінансових) інвестицій. Це інвестиції з непрямим соціальним ефектом, інвестиції в поліпшення соціально-трудового становища споживачів і працівників, інвестиції в НДДКР, інвестиції в нематеріальні активи, вкладення в придбання цінних паперів соціально орієнтованого бізнесу. Інвестиції в поліпшення

соціально-трудового побуту споживачів (клієнтів) і співробітників розраховані на утримання споживачів, підвищення продуктивності праці найманих робітників і посилення економічного ефекту від їхньої діяльності.

Усвідомлення ролі соціально орієнтованих інвестицій у сучасній економіці змушує розглядати соціальну політику в Україні з позицій її загальності, комплексності, послідовності та орієнтованості на майбутнє. Соціально орієнтовані інвестиційні проекти мають стати основою формування і розвитку в країні дійсно соціальної держави, діяльність якої спрямовані на вирішення завдань не тільки економічного, але й соціально-екологічного характеру.

Важливою необхідністю сучасної антициклічної політики в Україні є обґрунтоване визначення властивих саме нинішньому етапу її розвитку умов ефективного застосування антициклічного регулювання стосовно кожної конкретної сфери економіки країни. Це впливає як з теорій економічних циклів, у яких той чи інший фактор може бути незалежним генератором циклічності, так і з концепцій антициклічного регулювання, які передбачають використання відповідних важелів для стабілізації ринкової кон'юнктури. Вважаємо, що у сфері бюджетно-податкової політики вихідними умовами для антициклічного регулювання мають стати наступні. По-перше, утримання дефіциту зведеного державного бюджету на рівні 3% ВВП з одночасним підтриманням величини національного боргу на рівні, що не перевищує 60% ВВП. По-друге, концентрація фінансових ресурсів держави на пріоритетних цілях інноваційного розвитку економіки. По-третє, забезпечення стабільності в оподаткуванні та зменшення податкового навантаження в країні. У сфері грошово-кредитної та цінової політики такими пріоритетами мають стати: спрямування кредитних ресурсів банків у реальні сектори економіки, на здійснення структурної перебудови економіки на інноваційній основі; прив'язка облікової ставки НБУ до динаміки реально існуючих інвестиційних процесів у країні; стабілізація валютного курсу, яка повинна стати одним із найефективніших «номінальних якорів» ринкової кон'юнктури, направлених на утримання інфляційних процесів, забезпечення стійкого зростання валового внутрішнього продукту, загалом формування сприятливих умов для відновлення ділової активності в економіці.

Пріоритетні заходи, які спрямовані на формування ефективного механізму антициклічного регулювання економіки України, мають передбачати:

- розробку і прийняття на законодавчому рівні національної стратегії нарощення міжнародної конкурентоспроможності України, базованої на принципах циклічності глобального економічного розвитку, розбудови національної інноваційної системи на основі довгострокових прогнозів;

- організацію постійного моніторингу ділової активності, орієнтованого на попередження економічних рецесій та елімінавання їх негативних наслідків за загальновизнаними міжнародними стандартами;

- посилення ролі держави в регулюванні економічних процесів, стимулювання інноваційної активності малого та середнього бізнесу з метою нарощення міжнародної конкурентоспроможності країни та зростання зайнятості населення;

- удосконалення політики зайнятості в Україні на основі досягнення високих показників продуктивності праці, орієнтації на життєвий цикл у політиці зайнятості, зменшення навантаження на фонд заробітної плати підприємств, оптимізації та збільшення інвестицій у людський капітал, передусім інтелектуальний, розбудови інститутів соціального партнерства та соціальної відповідальності бізнесу, спрямування системи освіти на якісний рівень відповідно до вимог ринку підвищення кваліфікації працівників;

- гнучке реагування монетарних важелів грошово-кредитної системи на коливання ділової активності, в тому числі стимулювання споживчого попиту населення та інвестицій підприємств;

- активізацію вмонтованих фіскальних стабілізаторів шляхом запровадження оптимальної прогресивної системи оподаткування доходів населення і прибутків підприємств з одночасним зменшенням податкового навантаження на реальний сектор економіки, що стимулюватиме інвестиційний та споживчий попит.

Своєчасна розробка та ефективне практичне запровадження відповідних заходів, спрямованих на зміцнення міжнародного конкурентного страусу України шляхом розбудови її інноваційного та науково-технологічного потенціалу, активізацію компенсаторних механізмів елімінавання негативного впливу економічних циклів на національну економіку в цілому представляють об'єктивну необхідність. Лише за таких умов, під впливом сучасних тенденцій глобального кризового розвитку, стануть дійсністю якісні соціальні трансформації господарського механізму, що втілюватимуться як у вигляді раціоналізації та оптимізації державної економічної і соціальної

льної політики, так і шляхом вибудовування висококонкурентної національної економічної моделі, здатної належно реагувати на зовнішні виклики і забезпечувати соціальну злагоду у суспільстві.

Література

1. *Беляєв О. О.* Соціально-економічна трансформація: теорія та практика здійснення в Україні: Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2006. — 176 с.
2. *Бєбєло А. С., Бєбєло С. А., Коровський А. В.* Соціалізація і гуманізація економічних відносин: Навч. посіб. / За заг. ред. А. С. Бєбєло. — К.: КНЕУ, 2007. — 240 с.
3. *Зайцев Ю.К.* Соціалізація економіки України та системна трансформація суспільства: методологія і практика: Монографія. — К.: КНЕУ, 2002. — 188 с.
4. *Кириленко В. І.* Інвестиційна складова економічної безпеки: Монографія. — К.: КНЕУ, 2005. — 232 с.

Стаття надійшла до редакції 20.11.2008